

<https://liar.ui.ac.ir/?lang=en>

Literary Arts

E-ISSN: 2322-3448

Document Type: Research Paper

Vol. 14, Issue 1, No.38, Spring 2022, pp1-14

Received: 20/10/2022 Accepted: 3/07/2022

Investigation of Contention or Appositional Function in Persian Grammar

Ali Sabbaghi *

Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Foreign Languages,
Arak University, Arak, Iran
a-sabaghi@araku.ac.ir

Tahere Mirhashemi

Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Foreign Languages, Arak
University, Arak, Iran
t-mirhashemi@araku.ac.ir

Abstract

The grammatical argument of contention means playing two functions by one word or phrase in Persian language sentences. There is ambiguity and disagreement in Persian grammar articles and books about contention or the appositional function. In the present study, the contention in Persian grammar has been studied and an attempt has been made to answer the following questions: 1) How is the contention in Persian grammar sources explained in different sentences? 2) What is the connection between the discussion of contention and the categories of ambiguity, suprasegmental units, deletion (reduction), and deep structure of language sentences? 3) With which grammatical issues and rules does the belief in contention in Persian language sentences lead to contradiction and conflict? The result of the research shows that in Persian syntax, each word or phrase plays only one function in the syntagmatic axis in the sentence, and the cause of the contention is the combination of the form with the meaning, and considering a compound sentence as two independent sentences, therefore the contention has interfered with the categories of deletion, compound sentence interpretation, ambiguity, and dependency.

*Corresponding author

sabbaghi, A., mirhashemi, T. (2022). Investigation and analysis of contention or appositional function in Persian grammar. *Literary Arts*, 14 (1), 1-14.

2322-3448 / © 2021 The Authors. Published by University of Isfahan

This is an open access article under the BY-NC-ND/4.0/ License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

<http://dx.doi.org/10.22108/liar.2022.132260.2106>

<https://dorl.net/dor/20.1001.1.20088027.1401.14.1.1.7>

Introduction

In Persian grammar articles and books, the discussion of contention or the appositional relation (dual function of a word or phrase in the sentence structure) has been raised according to the Arabic syntax and is generally defined as follows: contention is when one of the components of the word in a compound sentence plays a different function for each of the verbs. There is disagreement about the issue of contention in Persian grammar. Some of the factors that have caused this disagreement are: the newly established writing technique of Persian grammar, the imposition of grammatical rules and categories of other languages in Persian, the combination of historical grammar with contemporary grammar, and so on. Due to this disagreement, the present study investigates the issue of contention in Persian grammar. The authors will continue the issue according to the hypothesis that there is no contention in Persian sentences and the belief in contention (i.e. two functions for a word or phrase in the sentence structure) will disrupt and ineffective other rules of Persian grammar, especially in teaching Persian grammar will create an unnecessary challenge.

Materials and Methods

In this research, first, the outlooks of Persian grammar scholars about contention are presented using a descriptive method. Then, using an analytical method, based on the evidence of the same sources, the contention in various sentences of the Persian language is examined and criticized. Finally, the analysis and suggestions of the authors in this field are presented.

Results

An examination of the views of Persian grammar scholars shows that the category of contention has occurred due to ignoring the structure of the compound sentence, the category of omission, subordination, and emphasis on deep structure and sometimes the form of sentences. Accordingly, the authors suggest that based on the basic rules of grammar, including the definition of the sentence, one function of a noun and a noun phrase in the sentence, the principle of the economy (omission or reduction), and subordination, there is no need to raise the issue of contention in Persian grammar. Therefore, the evidence related to appositional relation or contention in Persian grammar sources can be described and explained based on other grammatical rules.

Conclusion

Contention in Persian sentences has been discussed according to the syntax of the Arabic language and in a variety of simple, basic, and compound sentences. In the sources that have considered the occurrence of contention in Persian sentences, several factors underlie this view. For example, referring to the deep structure of the sentence, ignoring the post determiner of the type of explanatory relational sentence, considering a compound sentence as two independent sentences, and relying on the form and formal structure of the sentence have caused a word or group in the sentence structure to have two functions that sometimes are repetitive but the same and sometimes different from each other.

Belief in the occurrence of contention in Persian sentences interferes with the categories of omission and

its types. Contention also conflicts with the interpretation of the compound sentence and the resolution of the dependent clause (dependent) in the form of a noun or adjective phrase in a compulsory or optional function in the sentence. Also, the occurrence of contention in Persian sentences is not possible because each word or phrase in the structure of a larger unit (i.e. the sentence), has only one function. Since the compound sentence is also considered an independent sentence in Persian grammar, a separate analysis of the compound sentence as two independent head and dependent sentences is not necessary and justified. It seems that believing in contention in Persian is in some way imposed by the Arabic syntactic rules and insisting on matching another language category with Persian.

Keywords: Persian Grammar, Function, Contention, Deletion, Transformation.

References

- Anvari, H., & Ahmadi Givi, H. (2009). *Persian grammar 2*. Fifth Edition. Tehran: Fatemi Publication.
- Ashraf ol-Ketabi, A. (Ed.) (1992). *Qarib's Persian grammar (Panj Ostad)*. Tehran: Ashrafi Publication.
- Bateni, M. R. (1991). *A new approach to Persian grammar*. Fourth Edition. Tehran: Agah Publication.
- Ebtehaj, A. H. (Ed.) (2008). *Hafez's divan*. Tehran: Karnameh Publication.
- Homaie, J. (1943). An article on Persian grammar. *Journal of the Academy*, 1(3), 34-61.
- Husseini, A. (1996). *Al-Rowzat al-nadeya fi sharh al-nahjat al-marzeya*. Fourth Edition. Qom: Dar Al-Elm Publication.
- Ibn Manzur, M. (1988). *Lesan al-Arab*. Beirut: Dar Ehya Al-Toras Al-Arabi Press.
- Khayyampour, A. (2010). *Persian grammar*. Fifteenth Edition. Tabriz: Sotoudeh Publication.
- Mahyar, M. (1997). *Dictionary of grammatical terms*. Tehran: Mitra Publication.
- Moein, M. (2000). *Persian dictionary*. Fifteenth Edition. Tehran: Amir Kabir Publication.
- Moein, M., & Shahidi, J. (Eds.) (1998). *Dekhoda's Loghatname (Encyclopedic Dictionary)*. Second Edition. Tehran: Tehran University Press.
- Najafi, A. (2008). *Basics of linguistics and its application in Persian language*. Tenth Edition. Tehran: Niloofar Publication.
- Naseh, M. A. (2007). *Abstract of dissertations in the field of language and linguistics*. Tehran: Allameh Tabataba'i University Press.
- Natel Khanlari, P. (1980). *Persian grammar*. Fifth Edition. Tehran: Toos Publication.
- Rasekh Mahand, M. (2016). *A descriptive glossary of syntactic terms*. Second Edition. Tehran: Elmi Publication.
- Rasouli, Y. (1998). Research in Persian grammar. *The Growth of Persian Language and Literature Education*, 13(49), 22-23.
- Safavi, K. (2012). *Scattered writings (first book) Semantics*. Tehran: Elmi Publication.
- Safavi, K. (2016). *Descriptive dictionary of literary studies*. Tehran: Elmi Publication.
- Sayadkooch, A., & Dastmouzeh, H. (2017). Functions of compound sentences in saadi's Boustan. *Literary Arts*, 9(19), 83-102.

- She'ar, J. (1971). Contention in Persian language. *Vahid*, 9(4), 543-554.
- Shertoni, R. (2008). *Mabadi ol-Arabiya*. Fifth Edition. Qom: Dar ol-Elm Press.
- Tabatabaie, A. (2016). *Descriptive dictionary of Persian grammar*. Tehran: Farhang Moaser Publication.
- Tabibzadeh, O. (2012). *Persian grammar according to the theory of autonomous groups in dependency grammar*. Tehran: Markaz Publication.
- Vafaie, A. A. (2012). *Persian-Arabic comparative grammar*. Tehran: Sokhan Publication.
- Vahidian Kamyar, T., & Emrani, Gh. R. (2007). *Persian grammar (1)*. Tenth Edition. Tehran: SAMT Publication.
- Zohrevand, S. (2018). Grammatical contention of multifaceted roles in the structure of Persian sentences. *The Growth of Persian Language and Literature Education*, 31(3), 34-42.

بررسی و تحلیل تنازع یا نقش دوسویه در دستور زبان فارسی

علی صباغی*، دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و زبانهای خارجی، دانشگاه اراک، اراک، ایران

a-sabaghi@araku.ac.ir

طاهره میرهاشمی، استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و زبانهای خارجی، دانشگاه اراک، اراک، ایران

t-mirhashemi@araku.ac.ir

چکیده

بحث دستوری تنازع به این معناست که یک واژه یا گروه، در جمله‌های زبان فارسی، دو نقش داشته باشد. در مقالات و کتاب‌های دستور زبان فارسی، درباره تنازع یا نقش دوسویه، ابهام و اختلاف نظر وجود دارد. در این گفتار، تنازع در دستور زبان فارسی بررسی و تحلیل می‌شود؛ نیز کوشش شده است به این پرسش‌ها پاسخ داده شود: (۱) تنازع در منابع دستور زبان فارسی در انواع جمله‌ها چگونه تبیین شده است؟ (۲) چه ارتباطی میان بحث تنازع و مقوله‌های ابهام، واحدهای زبرزنجیری، حذف (کاهش) و ژرف ساخت جمله‌های زبان وجود دارد؟ (۳) قائل شدن به تنازع در جمله‌های زبان فارسی به تناقض و تضاد با کدام مباحث و قواعد دستوری انجامیده است؟ نگارندگان برای پاسخ به پرسش‌ها ابتدا دیدگاه پژوهشگران دستور زبان فارسی را به روش توصیفی تبیین کرده‌اند؛ سپس به شیوه تحلیلی به بررسی و نقد آرای منابع دستوری پرداخته‌اند. نتیجه پژوهش نشان می‌دهد در نحو زبان فارسی، هر واژه یا گروه در محور هم‌نشینی در جمله تنها یک نقش می‌پذیرد و علت وقوع تنازع، آمیختن صورت با معنا و دو جمله مستقل انگاشتن جمله مرکب است؛ به همین سبب تنازع با مقوله‌های حذف، تأویل جمله مرکب، ابهام و وابسته‌پذیری تداخل یافته است.

کلید واژه‌ها

دستور زبان فارسی؛ نقش دستوری؛ تنازع؛ حذف؛ گشتار

*مسئول مکاتبات

صباغی، علی، میرهاشمی، طاهره. (۱۴۰۱). بررسی و تحلیل تنازع یا نقش دوسویه در دستور زبان فارسی. فنون ادبی ۱۴ (۱)، ۱-۱۴.

۱- مقدمه

تنازع واژه‌ای عربی از ریشه «نَزَع» به معنای خصومت و کشمکش و تخاصم است (ابن منظور، ۱۴۰۸: نزع) و در زبان فارسی به معنای با یکدیگر خصومت کردن، اختلاف و تخاصم در چیزی است (دهخدا، ۱۳۷۷: ذیل «تنازع»). در دانش نحو در زبان عربی، اصطلاح تنازع عبارت است از اینکه دو عامل مقدم، خواهان یک معمول متأخر باشند و چون تسلط دو عامل بر یک معمول جایز نیست، یکی از آن دو عامل در معمول عمل می‌کند و دیگری کنار گذاشته می‌شود (شرتونی، ۱۳۸۷: ۲۷۳). نحویان مکتب بصره این باب را تنازع نامیده‌اند و بر عمل عامل دوم معتقدند؛ اما نحویان مکتب کوفه این باب را باب اعمال نام نهادند و عمل عامل اول را اولویت می‌دهند (حسینی، ۱۳۷۵: ۴۱۲-۴۳۴). در مقالات و کتاب‌های دستور زبان فارسی، بحث تنازع یا نقش دوسویه یا دو نقشی بودن واژه یا گروه در ساختمان جمله به پیروی از نحو عربی مطرح شد و به‌طور کلی چنین تعریف می‌شود: تنازع «هنگامی است که در یک جمله مرکب یکی از اجزای کلام برای هر یک از فعل‌ها نقش متفاوتی ایفا کند» (طباطبایی، ۱۳۹۵: ۱۸۱). درباره بحث تنازع در دستور زبان فارسی اختلاف نظر وجود دارد و بروز این اختلاف‌ها می‌تواند برخاسته از چند دلیل باشد: نویابودن فن دستورنویسی زبان فارسی؛ پرداختن گسترده بیشتر کتاب‌های دستور زبان فارسی به بخش صرف (ساخت) و کمتر اولویت دادن به بخش نحو (محور هم‌نشینی در جمله)؛ نداشتن نظریه زبانی مشخص و از پیش تبیین شده برای توصیف و توضیح قواعد زبانی؛ تحمیل قواعد و مقوله‌های دستوری زبان‌های دیگر به زبان فارسی؛ آمیختن دستور تاریخی با دستور زبان معاصر؛ پرداختن به دستور ادبیات و متون ادبی به جای دستور زبان معیار و...^۱

تفاوت‌ها و اختلاف‌هایی که درباره تنازع در مقاله‌ها و کتاب‌های دستور زبان وجود دارد به چند صورت آمده است. گاهی داشتن دو نقش یکسان و گاهی دو نقش متفاوت ملاک تنازع است (شعار، ۱۳۵۰: ۵۴۳-۵۴۹). برخی منابع وقوع تنازع در انواع جمله‌های زبان فارسی را (اعم از ساده و مرکب و هم‌پایه) محتمل و ممکن دانسته‌اند (انوری و احمدی گیوی، ۱۳۸۸: ۳۱۸-۳۲۱؛ زهره‌وند، ۱۳۹۷: ۳۵-۳۷)؛ گاهی وقوع تنازع را منحصر به جمله مرکب می‌دانند (طباطبایی، ۱۳۹۵: ۱۸۱-۱۸۲؛ مهیار، ۱۳۷۶: ۷۴)؛ گاهی نیز شیوه کاربرد و حضور واحدهای زبرنجیری - تکیه، آهنگ و درنگ - را زمینه‌ساز تنازع پنداشته‌اند (زهره‌وند، ۱۳۹۷: ۳۹). به سبب وجود این اختلاف دیدگاه‌ها و ارائه تحلیل و تفسیر متفاوت و گاه متناقض در منابع دستوری، در این گفتار تلاش می‌شود تا به پرسش‌های زیر پاسخ داده شود:

(۱) تنازع در منابع دستور زبان فارسی در انواع جمله‌ها چگونه تبیین شده است؟
 (۲) چه ارتباطی میان بحث تنازع و مقوله‌های ابهام، واحدهای زبرنجیری، حذف (کاهش) و ژرف ساخت جمله‌های زبان وجود دارد؟

(۳) قائل شدن به تنازع در جمله‌های زبان فارسی به تناقض و تضاد با کدام مباحث و قواعد دستوری می‌انجامد؟
 نگارندگان با این فرضیه موضوع را پی خواهند گرفت که تنازع در جمله‌های زبان فارسی وجود ندارد و باور به تنازع - ایفای دو نقش برای یک واژه یا گروه در ساختمان جمله - قواعد دیگر دستور زبان فارسی را مختل و ناکارآمد می‌کند؛ به‌ویژه در آموزش دستور زبان فارسی چالشی غیرضروری پدید می‌آورد؛ از این رو در این گفتار، ابتدا به شیوه توصیفی، دیدگاه پژوهشگران دستور زبان فارسی درباره تنازع به اختصار مطرح می‌شود و سپس به روش تحلیلی براساس شواهد همان منابع، تنازع در انواع جمله‌های زبان فارسی بررسی و نقد می‌شود؛ سرانجام تحلیل و پیشنهاد نویسندگان در این زمینه ارائه خواهد شد.

۱-۱ پیشینه پژوهش

نخستین بار جلال‌الدین همایی (۱۳۲۲) در مقاله «گفتار در صرف و نحو فارسی»، بحث و بررسی درباره دو نقش داشتن یک واژه در جمله - به اصطلاح منابع نحو عربی و دستور زبان فارسی، تنازع یا نقش دوسویه - را مطرح کرد. همایی در این جستار ضمن قائل شدن به اصالت تنازع در قواعد زبان فارسی، وقوع تنازع را در جمله‌های هم‌پایه و ناهم‌پایه محتمل دانسته

است (همایی، ۱۳۲۲: ۳۶-۳۷) و در ادامه گفتارش مطلبی را با عنوان مسندالیه مفعولی یا مبتدای مفعولی مطرح کرده و نوشته است: «ممکن است یک کلمه در یک جمله چنان واقع شود که نسبت به یک قسمت مسندالیه و نسبت به قسمت دیگر مفعول باشد و به عبارت دیگر یک لفظ، هم با حالت مفعول باشد و هم به حالت مسندالیه. اینگونه ترکیب از خواص جمله‌بندی فارسی است... احتمال اینکه در این جمله‌ها مسندالیه یا مفعول به قرینه حذف شده، تکلفی است بدون حاجت و بی دلیل» (همان: ۴۴). همین دیدگاه همایی و شاهد مثال وی در لغتنامه دهخدا (دهخدا، ۱۳۷۷: ذیل «مسندالیه») و فرهنگ فارسی (معین، ۱۳۷۹: ذیل «مسندالیه») عیناً تکرار شده است. جعفر شعار (۱۳۵۰) در جستاری با عنوان «تنازع در زبان فارسی»، ضمن اشاره و ارجاع به گفتار همایی، بحث تنازع را همراه با مقوله حذف مطرح می‌کند. وی معتقد است برخی از مصادیق تنازع را از مقوله حذف می‌توان به شمار آورد؛ اما در نهایت قاعده تنازع در زبان فارسی وجود دارد و شایع است (شعار، ۱۳۵۰: ۵۵۲). نظر همایی و دیدگاه شعار در فرهنگ‌های دستور زبان فارسی از جمله در فرهنگ دستوری از محمد مهیار (۱۳۷۶: ۷۴ و ۲۳۰) و فرهنگ توصیفی دستور زبان فارسی از علاءالدین طباطبایی (۱۳۹۰: ۱۴۱-۱۴۲) و نیز در کتاب‌ها و مقاله‌های دستوری بعدی، گاه عیناً و گاه با افزوده‌هایی تکرار شده است؛ از جمله در دستور زبان فارسی مشهور به پنج استاد (قرب و همکاران، ۱۳۷۱: ۲۳۶) دیدگاه همایی تکرار شده است. همین دیدگاه‌ها با نگرشی تجویزی در دستور زبان فارسی دو (انوری و احمدی گیوی، ۱۳۸۸: ۱۲۰-۱۲۱ و ۳۱۸-۳۲۱) آمده است. ابوالحسن نجفی (۱۳۸۷) در بحث از نقش یک‌سویه و نقش دوسویه، معتقد است در جمله‌های مرکب، گاهی عناصری دیده می‌شود که هم در جمله پایه و هم در جمله پیرو، نقشی بر عهده دارند. وی نقش چنین عناصری را نقش دوسویه می‌داند و بر این باور است که نقش دوسویه برخلاف آنچه تصور می‌شود، متعلق به زبان عامیانه امروز نیست؛ بلکه نمونه‌های آن در آثار ادبیات قدیم فارسی نیز دیده می‌شود. شاعری (۱۳۷۵) در پایان‌نامه تنازع و انواع اضافه در کلیات سعدی، تنازع را از مقوله حذف دانسته و به بحث ژرف‌ساخت در زبان‌شناسی پیوند داده است. او در نهایت به تنازع در انواع ترکیب‌های اضافی در کلیات سعدی پرداخته است. رسولی (۱۳۷۷) در نوشتاری کوتاه با عنوان «پژوهشی در دستور زبان فارسی»، اصطلاح دو نقش را معادل تنازع در نظر گرفته و در تعریف آن نوشته است: کلمه‌ای است که در یک جمله مرکب با توجه به جمله پایه یک نقش دستوری و با توجه به جمله پیرو نقش دیگری دارد. وی به شش گونه کاربرد تنازع در جمله‌های زبان فارسی اشاره می‌کند. سعید زهره‌وند (۱۳۹۷) در مقاله «تنازع دستوری نقش‌های چندسویه در ساختار جمله‌های فارسی»، وقوع تنازع را به سه شرط حضور هم‌زمان، کاربرد در جمله ساده و عاملیت دو یا چندگانه نحوی وابسته کرده است و در ادامه، مصداق‌های هفده‌گانه تنازع را در سه سطح درون‌زنجیره‌ای (۸ عدد)، زبرزنجیره‌ای (۵ عدد) و زیرزنجیره‌ای یا معنایی (۴ عدد) نشان می‌دهد. دهرامی (۱۳۹۷) در مقاله «کارکردهای هنری و زیباشناختی تنازع در شعر»، به جلوه‌های زیبایی‌شناختی کاربرد تنازع در شعر معاصر پرداخته و به این نتیجه رسیده است که تنازع زمینه‌ساز ابهام و چندمعنایی، ایجاز، انسجام و برجستگی زبانی در شعر می‌شود. در پژوهش‌های بعدی دستور زبان فارسی، بحث تنازع یا دو نقش داشتن یک واژه، با توسع بیشتری تحت عنوان کلی تنازع با بررسی و تحلیل شواهد بیشتری آمده؛ اما روشمندی و انسجام در این مطالب رعایت نشده است. بررسی سیر تاریخی مطالعات زبانی در موضوع تنازع، بیانگر آن است که پژوهشگران در گام نخست به وقوع تنازع در جمله‌های مرکب زبان فارسی معتقدند؛ در مرحله بعد، به‌مرور دامنه تنازع را گسترده کرده‌اند و به وقوع انواع مختلف تنازع در جمله‌های زبان فارسی اشاره می‌کنند؛ کم‌کم بحث تنازع را یکی از مباحث مستقل دستور زبان فارسی به شمار آورده‌اند و سرانجام در انواع تنازع و شیوه بروز آن اختلاف نظر یافته‌اند. پژوهش‌های بحث دستوری تنازع و نقش زیبایی‌شناختی آن در ادبیات فارسی، بر این گمانه متکی است که تنازع در دستور زبان فارسی وجود دارد؛ اما نویسندگان این گفتار درصدد هستند تا نشان دهند وقوع تنازع در جمله‌های زبان فارسی پیامد تحمیل مقوله‌ای از نحو عربی به دستور زبان فارسی است. برای این منظور، اصل موضوع تنازع و چگونگی توصیف آن، در کتاب‌ها و مقالات دستوری تحلیل و نقد می‌شود و تضاد و تناقض تنازع با قواعد دستوری زبان فارسی بیان خواهد شد.

۲- تنازع یا دونقشی

تنازع و دارابودن دو نقش برای یک واژه یا گروه در مقاله‌ها و کتاب‌های دستور زبان فارسی مطرح شده است. اصل مقوله تنازع عمدتاً در نحو زبان عربی آمده است و بیشتر پژوهشگران به تنازع در قواعد زبان عربی و ورود و کاربرد آن از طریق زبان عربی به زبان فارسی اشاره کرده‌اند (مهیار، ۱۳۷۶: ۷۴ و طباطبایی، ۱۳۹۵: ۱۸۲)؛ اما همایی بر این باور است که تنازع در اصل قاعده‌ای متعلق به زبان فارسی است و ایرانیان به تقلید از زبان خود، باب تنازع را در نحو عربی افزوده‌اند (همایی، ۱۳۲۲: ۳۶). در گفتارها و منابع دستوری مباحثی که درباره تنازع مطرح شده است، یکسان و هماهنگ نیست. گروهی تنازع را به داشتن دو نقش مشترک و تکراری اطلاق کرده‌اند و برخی دیگر دو نقش متفاوت را ملاک دانسته‌اند. برخی پژوهشگران وقوع تنازع را به جمله ساده منحصر کرده‌اند؛ اما گروهی دیگر وقوع تنازع را در جمله‌های هم‌پایه و ناهم‌پایه (مرکب) ممکن دانسته‌اند و بیشتر هم وقوع تنازع را در جمله مرکب با پیوند وابستگی مدنظر داشته‌اند. در بیشتر این جستارها و مطالعات، دستور معاصر با دستور تاریخی آمیخته و شواهد بحث و بررسی از زبان معیار و نظم و نثر کهن فارسی انتخاب شده است. در تحلیل‌های ارائه‌شده از تنازع، چهارچوب نظری مشخص و از پیش معرفی‌شده‌ای ملاک نبوده است و پژوهشگران گاه با تکیه بر مبانی زبان‌شناسی و نظریه‌هایی مانند دستور ساختگرایی یا دستور زایشی - گشتاری به تنازع پرداخته‌اند و گاه با دیدگاه دستوره‌ای سنتی به ملاک معنایی استناد کرده‌اند؛ همین تفاوت و تعارض‌ها سبب شده است در برخی منابع دستوری، تنازع و تبیین آن با قواعد دیگر، از جمله مقوله حذف و تحلیل ساختار جمله مرکب، در همان منابع تضاد داشته باشد.

۳- تنازع در جمله ساده

بیشتر مطالعاتی که به بحث تنازع پرداخته‌اند، وقوع تنازع را در جمله‌های مرکب ممکن دانسته‌اند؛ اما گاهی به تنازع در جمله ساده نیز اشاره کرده‌اند؛ از جمله در مقاله «تنازع دستوری: نقش‌های چندسویه در ساختار جمله‌های زبان فارسی» که نویسنده یکی از سه شرط تحقق تنازع را داشتن نقش دوگانه واژه در جمله ساده در نظر گرفته است (زهره‌وند، ۱۳۹۷: ۳۵). بر این اساس در یک جمله ساده، به واژه‌ای نقش دوگانه هم‌زمان داده شده است. در این دیدگاه، تنازع به سه نوع تقسیم می‌شود:

۳-۱ تنازع درون‌زنجیره‌ای

زمانی که نقش‌دهنده‌های دوگانه در محور هم‌نشینی یک جمله و در زنجیره عینی آن آشکار می‌شوند (همان: ۳۷)؛ مثلاً در بیت:

سال‌ها دل طلب جام جم از ما می‌کرد / آنچه خود داشت ز بیگانه تمنا می‌کرد
(حافظ، ۱۳۸۷: ۱۳۷)

برای گروه اسمی «جام جم» نسبت به واژه «طلب»، نقش مضاف‌الیه و نسبت به فعل مرکب «طلب می‌کرد»، نقش مفعولی قائل شده‌اند؛ این درحالی است که واژه «طلب» در جایگاه فعلیاری به همراه هم‌کرد «می‌کرد»، یک فعل مرکب است (طلب می‌کرد) و جداسدن اجزای فعل مرکب در زبان معیار و زبان ادبی فارسی شایع و رایج است (طیب‌زاده، ۱۳۹۱: ۹۱)؛ چنین کاربردی در جمله‌هایی مانند «دوستت دارم» یا «خدا رحمتش کند» نیز دیده می‌شود.

۳-۲ تنازع زبر زنجیره‌ای

گاهی شیوه حضور و کاربرد واحدهای زبر زنجیری بر روی زنجیره گفتار، تنازع را پدید می‌آورد (زهره‌وند، ۱۳۹۷: ۳۹)؛ مثلاً در جمله «بابا خوب است». با تغییر آهنگ جمله به صورت پرسشی، واژه «بابا» در نقش نهاد خواهد بود و می‌توان با درنگ پس از واژه «بابا»، آن را در نقش منادا هم در نظر گرفت. معیار وقوع این نوع تنازع به شیوه کاربرد واحدهای

زبرزنجیری در هنگام گفتار بستگی دارد و در متن نوشتاری از نشانه‌های سجاوندی برای رفع این کاستی و ارائه تعبیر درست کمک گرفته می‌شود و اینگونه، ابهام‌زدایی صورت می‌گیرد (راسخ‌مهند، ۱۳۹۵: ۴۱)؛ «بابا خوب است؟» و «بابا! خوب است؟»

۳-۳ تنازع زیرزنجیره‌ای

گاهی چندمعنایی واژه‌ها، متمم‌پذیری برخی فعل‌ها و شیوه تأویل آنها، کنایی‌بودن تعبیر و جمله و ابهام، زمینه تنازع را فراهم می‌آورد (زهره‌وند، ۱۳۹۷: ۴۱)؛ مثلاً در جمله «خواب شیرین سنگین است»، واژه «شیرین» می‌تواند در نقش صفت برای خواب و یا مضاف‌الیه و اسم خاص در نظر گرفته شود. کاربردهایی از اینگونه، مانند واژه «شیرین» در جمله یادشده از نوع ابهام واژگانی است (صفوی، ۱۳۹۵: ۲۴) و با بافت و دیگر جمله‌های به‌کاررفته در متن درک و تعبیر می‌شود.

گفتنی است، یک واژه یا گروه مانند اسم و گروه اسمی در ساختمان جمله، یک نقش ایفا می‌کند و مراد از نقش در نحو، عبارت است از «رابطه بین یک صورت زبانی و دیگر صورت‌ها در نظامی که در آن قرار دارد» (راسخ‌مهند، ۱۳۹۵: ۳۵۱)؛ بنابراین قائل‌شدن به دو نقش در چنین جمله‌هایی خالی از اشکال نیست و نقض دیگر قواعد زبانی را در پی خواهد داشت. به نظر می‌رسد دلیل برداشت نقش دوگانه و باور به تنازع در جمله‌های ساده از نگرشی دوگانه و تناقض‌آمیز برخاسته باشد؛ از یک سو ساخت و صورت عینی جمله در نظر گرفته می‌شود و از سوی دیگر قواعد معنایی و روابط صورت‌های زبانی درون جمله ملاک قرار می‌گیرد؛ مثلاً در جمله «مادر کودک را غذا داد»، واژه «کودک» دارای دو نقش - مفعولی به‌علت همراهی با نقش‌نمای «را» و نقش متممی (به کودک) به‌سبب معنای «را» - انگاشته شده است؛ همین دوگانگی گاهی زمینه برداشت و تفسیر ذوقی و نادرست را فراهم می‌کند؛ برای مثال در بیت:

ای کبک خوش‌خرام کجا می‌روی بایست / غره مشو که گربه زاهد نماز کرد

(حافظ، ۱۳۸۷: ۱۲۷)

واژه «زاهد» دو نقش «صفت برای گربه» و «مضاف‌الیه» (گربه شخص زاهد) دارد (زهره‌وند، ۱۳۹۷: ۳۸) یا در جمله «خدمات کارگر شما جای تقدیر دارد»، برای واژه «کارگر» نقش صفت (کارگر در معنای مؤثر) و مضاف‌الیه (کارگر در معنای پیش‌خدمت) در نظر گرفته می‌شود (همان). بررسی و تحلیل چنین نمونه‌هایی نشان می‌دهد که بحث ابهام و انواع آن مانند ابهام گروهی (phrasal ambiguity) و ابهام واژگانی (lexical ambiguity) با مقوله تنازع درهم آمیخته است. در نمونه بالا به‌سبب دلالت چندگانه واژه «کارگر» (مؤثر|| پیش‌خدمت) امکان یک تعبیر مشخص میسر نیست و دلیل آن ابهام واژگانی است، نه تنازع در نقش دستوری. بررسی شواهد تنازع در جمله‌های ساده (همان: ۳۷-۴۱) بیانگر آن است که تنازع ادعاشده در این نمونه‌ها به‌علت تداخل سه مقوله رخ داده است: نخست به‌سبب رویکرد متناقض پژوهشگر - معنای محوری توأم با صورت‌محوری - در نوشتار زبان فارسی، دوم به‌علت شیوه کاربرد واحدهای زبرزنجیری - آهنگ، درنگ و تکیه - در گفتار به زبان فارسی و سوم وقوع انواع ابهام که گاه تعبیر روشن و مشخص از متن را ناممکن می‌کند. گفتنی است با تعیین چهارچوب نظری مشخص و از قبل معلوم در تبیین قواعد دستور زبان فارسی، توصیف شیوه حضور واحدهای زبرزنجیری در گفتار و کاربرد به‌جا و مناسب نشانه‌های سجاوندی در نوشتار و نیز تفکیک انواع ابهام از تنازع و دونقشی واژه‌ها، وجود تنازع در جمله‌های ساده منتفی خواهد بود.

۴- تنازع در جمله‌های هم‌پایه

برخی از مقالات و کتاب‌های دستور زبان فارسی، وقوع تنازع را در جمله‌های هم‌پایه ممکن و محتمل می‌دانند و شواهدی برای اینگونه کاربردهای زبانی ارائه کرده‌اند. پژوهشگرانی که به تنازع در جمله‌های هم‌پایه اشاره کرده‌اند، وجود دو نقش برای یک واژه یا گروه را در دو جمله جدا و مستقل از هم، از مقوله تنازع دانسته‌اند؛ برای نمونه در جمله «از راهنمایی شما

استفاده کردم و سپاسگزارم.» گروه حرف‌افزای «از راهنمایی شما» متمم مشترک برای دو جمله بعدی است (از راهنمایی شما استفاده کردم و از راهنمایی شما سپاسگزارم) و از مقوله تنازع به شمار آمده است (شعار، ۱۳۵۰: ۵۴۷). در دستور زبان فارسی دو، در مثال «پرویز گفت: مریض است و امروز به مدرسه نمی‌آید»، با اشاره به ژرف‌ساخت جمله نوشته‌اند: واژه «پرویز» یک بار آمده و نهاد (مسندالیه) سه جمله است: «پرویز گفت. پرویز مریض است. پرویز امروز به مدرسه نمی‌آید» (انوری و احمدی گیوی، ۱۳۸۸: ۳۱۸-۳۱۹). بررسی این نمونه‌ها در جمله‌های هم‌پایه نشان‌دهنده آن است که تنازع با موضوع حذف (کاهش) تداخل یافته است که برخی از پژوهشگران خود بدان اشاره کرده‌اند (شعار، ۱۳۵۰: ۵۵۰). براساس این دیدگاه باید هر حذفی از مقوله تنازع به شمار آید و چنین نگرشی درست نمی‌نماید. سه نکته در این نگرش شایسته یادآوری است. مطلب نخست این است که در جمله‌های هم‌پایه، هر جمله استقلال دارد و ساختار، قواعد و تحلیل جداگانه‌ای هم خواهد داشت؛ به عبارت دیگر در جمله‌های هم‌پایه، چند جمله مستقل و بدون وابستگی به جمله‌های دیگر داریم. نکته دوم این است که حذف (کاهش) واحدهایی از جمله به شرط اینکه با نبود و غیاب آنها، در درک و تعبیر پیام اختلالی ایجاد نشود، مطابق با اصل کم‌کوشی و اقتصاد زبانی شایع است و در منابع دستور زبان و دانش معانی، شواهد بسیاری برای حذف و انواع آن ارائه شده است.^۲ نکته سوم این است که اگر مبنای تحلیل دستوری در هر جمله، ژرف‌ساخت آن باشد، در جمله‌های ساده نیز امکان تنازع وجود خواهد داشت و با این نگرش تنازع مقوله‌ای فراگیر و بسیار گسترده خواهد بود؛ برای نمونه در جمله «من گل زیبایی را چیدم»، می‌توان از این روساخت به چنین ژرف‌ساختی رسید: «من هستم. این گل است. گل زیباست. گل چیدنی است و من گل زیبایی را چیدم...». با این تحلیل در ژرف‌ساخت می‌توان مدعی شد که واژه «گل» در یک جمله مسندالیه است و در جمله دیگر مسند است و در جمله آخر مفعول است؛ براساس مراجعه به ژرف‌ساخت می‌توان نتیجه گرفت تنازع در سه نقش برای واژه «گل» وجود دارد.

بررسی نمونه‌ها و تحلیل تنازع مطرح شده در جمله‌های هم‌پایه نشان می‌دهد که تنازع در چنین جمله‌هایی با قاعده حذف و انواع آن در کتاب‌های دستور زبان فارسی تداخل یافته است. برخی از پژوهشگران شواهدی از تنازع را از مقوله حذف دانسته‌اند (همان: ۵۵۱)؛ زیرا با در نظر گرفتن حذف، تنازعی وجود نخواهد داشت؛ از سوی دیگر باور به وقوع تنازع با تکیه بر ژرف‌ساخت جمله‌ها، مقوله تنازع را بسیار گسترده می‌کند و به همه جمله‌های زبان سرایت می‌دهد و با این روش بحث تنازع و داشتن دو نقش همانند یک قاعده و کاربرد خاص مطرح نخواهد بود.

۵- تنازع در جمله‌های مرکب (ناهم‌پایه)

در بیشتر کتاب‌های دستور زبان فارسی، فرهنگ‌های دستوری و مقالات منتشرشده، بحث تنازع در مباحث نحوی و در بخش جمله‌های مرکب (با پیوند وابستگی) مطرح شده و برای بررسی و تحلیل آن، جمله‌هایی از زبان معاصر یا نمونه‌هایی از نثر و شعر کهن فارسی برای شاهد مثال آورده شده است. از آن جمله است:

— آن را که خدای خوار کرد ارجمند نشود (همایی، ۱۳۲۲: ۴۴).

— کتابی که خریده‌ای به این قیمت نمی‌ارزد (انوری و احمدی گیوی، ۱۳۸۸: ۳۱۹).

— این تنها درختی است که در کویر خوب زندگی می‌کند (رسولی، ۱۳۷۷: ۲۳).

— مرا که پرورده نعمت بزرگانم این سخن سخت آمد (شعار، ۱۳۵۰: ۵۴۹).

— گر ز خورشید روشنی خواهد دیدگان را ز بیخ و بن بکنم

(همان: ۵۴۸)

در این منابع با توجه به شاهد مثال‌ها و توضیحات نویسندگان معلوم می‌شود که پژوهشگران چنین استنباط و اظهار نظر کرده‌اند که وقتی یک واژه یا گروه در جمله‌ای مرکب به کار برود، اگر آن واژه یا گروه نسبت به فعل جمله پایه (هسته) یک

نقش، و نسبت به فعل جمله پیرو (وابسته) نقشی دیگر یا نقشی همسان داشته باشد، تنازع و دونقشی رخ داده است (وفایی، ۱۳۹۱: ۲۴۹)؛ مثلاً در جمله نخست، واژه «آن» نسبت به فعل «خوار کرد»، نقش مفعولی دارد (خدای آن را خوار کرد.) و نسبت به فعل «نشود» نقش مسندالیهی دارد (آن ارجمند نشود.) (همایی، ۱۳۲۲: ۴۴). در بیت مسعود سعد سلمان، «دیدگان» نسبت به فعل «خواهد»، نقش نهاد دارد (اگر دیدگان از خورشید روشنی خواهد.) و نسبت به فعل «بکنم»، نقش مفعولی ایفا کرده است (من دیدگان را از بیخ و بن بکنم.) (شعار، ۱۳۵۰: ۵۴۸). اینگونه از تحلیل و تعیین نقش و وظیفه دستوری کلمه‌ها و گروه‌های درون جمله در همه منابع تکرار شده است و سرانجام دقت و باریک‌اندیشی محققان در ادامه این نگرش، به دسته‌بندی نقش‌های دوگانه (انواع تنازع) انجامیده است که گاه تنازع را براساس نقش‌های دوگانه تا شش نوع (وحیدیان کامیار و عمرانی، ۱۳۸۵: ۱۲۸-۱۲۹) گسترش داده‌اند. به نظر می‌رسد بر این دیدگاه پژوهشگران و دستورنویسان نقدهایی وارد است:

۱) دستورنویسان و پژوهشگرانی که به تنازع پرداخته‌اند، تعریف عام و حتی تلقی خود را از اصطلاح «جمله» نقض کرده‌اند؛ به عبارت دیگر، ابتدا «جمله» را تعریف کرده و انواع آن (جمله ساده و جمله مرکب) را برشمرده‌اند؛ اما در عمل و تحلیل، جمله مرکب را دو جمله انگاشته‌اند و جمله‌واره یا بند وابسته و مقید (فراکرد پیرو) را نیز مستقل دانسته‌اند. این درحالی است که در تعریف جمله می‌گویند «واحدی از گفتار است که طبق قواعد زبانی ساخته می‌شود و از نظر محتوا، ساخت دستوری و آهنگ مستقل و کامل است» (راسخ‌مهند، ۱۳۹۵: ۱۳۶). با این تعریف و نیز تعاریفی که دستورنویسان به دست داده‌اند، پرسشی مطرح خواهد بود: آیا در شاهد مثال‌ها این تعریف مبنای تحلیل بوده است؟ برای مثال در جمله «کتابی که خریده‌ای به این قیمت نمی‌ارزد» (انوری و احمدی گیوی، ۱۳۸۸: ۳۱۹)، آیا «کتابی که خریده‌ای» از نظر محتوا، ساخت دستوری و آهنگ استقلال دارد یا هنوز ناتمام است؟ روشن است که در همه نمونه‌های مطرح‌شده برای نشان دادن تنازع، چنین تناقض آشکاری وجود دارد و قواعد بنیادی نادیده انگاشته شده است؛ بهتر است در این شواهد براساس تعریف جمله و ساختمان جمله مرکب «به‌منزله یک جمله» این نمونه‌ها تحلیل شود؛ زیرا «با تبدیل فراکرد پیرو [جمله‌واره وابسته] به گروه اسمی [یا گروه وصفی] جمله مرکب به جمله ساده بدل می‌شود» (ناتل خانلری، ۱۳۵۹: ۲۵۳)؛ به عبارت دیگر در همه نمونه‌های پیشین، بخشی از ساختمان جمله مرکب با حرف ربط یا پیوند وابسته‌ساز آمده است و جزئی از جمله پایه یا هسته است که تنها یک نقش اجباری یا اختیاری در جمله ایفا خواهد کرد.

۲) بحث تنازع در دستور زبان‌های فارسی، با بحث‌های پیشین نویسندگان دستور هماهنگی ندارد و گاه متضاد دیدگاه‌های مطرح‌شده قبلی ایشان است. در کتاب‌های دستور زبان فارسی، مثلاً در مبحث نقش‌های اسم در بخش نهاد مؤول و مفعول مؤول و نظایر آن، نویسندگان قائل به تأویل هستند؛ ابتدا بند پیرو را به اسم یا صفت، تأویل و سپس نقش دستوری آن را تعیین می‌کنند؛ برای نمونه در جمله «مصلحت نیست که از پرده بیرون افتد راز» (بیرون افتادن راز از پرده مصلحت نیست.) (انوری، احمدی گیوی، ۱۳۸۸: ۱۱۵)، نویسندگان به وجود دو جمله قائل نیستند و بند پیرو را تأویل به مصدر کرده و نقش نهادی بدان داده‌اند. در جمله «علی کاسه‌ای را که پر از آب بود به من داد»، جمله ربطی توضیحی «که پر از آب بود» وابسته اسم و گروه اسمی (کاسه) در نظر گرفته شده و به آن نقش صفت داده شده است: «علی کاسه پر از آب بوده را به من داد» (وحیدیان کامیار و عمرانی، ۱۳۸۵: ۸۶)؛ این درحالی است که این جمله مرکب در ساختار خود، همانند دیگر جمله‌ها تنازع دارد و واژه «کاسه» برای فعل «بود» نقش مسندالیه و برای فعل «داد» نقش مفعول را ایفا می‌کند. براساس مطالب کتاب‌های دستور زبان، وقوع تنازع در جمله‌های مرکب و جمله‌های دارای بند پیرو توضیحی، محتمل است؛ اما به نظر می‌رسد در نهایت باید به یک روش، این جمله‌ها را تحلیل و بررسی کرد تا تشتت و تضاد موجود رفع شود؛ برای نمونه اکبر صیادکوه و حسن دست‌موزه در مقاله «کارکرد جمله‌های مرکب در بوستان سعدی» به تحلیل دستوری ۱۱۰۰ بیت دارای جمله مرکب پرداخته و به این نتیجه دست یافته‌اند که جمله پیرو معمولاً به ارکان غیراصولی تأویل می‌شود و در نقش‌های اختیاری مانند قید، صفت، متمم و... به کار می‌رود و به‌ندرت پس از تأویل در نقش اصلی ظاهر می‌شود (۱۳۹۶: ۱۰۰).

۳) در برخی از منابع به بحث حذف و ارتباط آن با تنازع اشاره کرده‌اند و در مجموع دو دیدگاه مطرح شده است؛ در نگرش نخست، قائل شدن به حذف «تکلفی بی دلیل و ناروا» است (همایی، ۱۳۲۲: ۴۴ و قریب و همکاران، ۱۳۷۱: ۲۳۶). در این دیدگاه، تنازع و ایفای دو نقش طبیعی دانسته می‌شود؛ مثلاً در جمله «آن را که خدای خوار کرد، ارجمند نشود»، واژه «آن» هم‌زمان مسندالیه و مفعول به شمار آمده و نقش مسندالیه مفعولی یا مبتدای مفعولی بدان داده شده است (همان). در دیدگاه دوم برخی از شواهد تنازع از مقوله حذف شمرده شده و در برخی جمله‌های دیگر، تنازع و دو نقش داشتن پذیرفته شده است (شعار، ۱۳۵۰: ۵۵۱)؛ مثلاً در دو بیت زیر شاهد نخست را برای حذف و شاهد دوم را برای تنازع ارائه کرده‌اند:

آمد و بنشست و لب گشود و سخن گفت
 آن بت شکر دهان شیرین گفتار
 گر ز خورشید روشنی خواهد
 دیدگان را ز بیخ و بن بکنم
 (همان: ۵۴۸ و ۵۵۱)

گفتنی است حذف یا کاهش در جمله‌های زبان فارسی براساس قراین سه‌گانه‌ای تبیین می‌شود (راسخ‌مهند، ۱۳۹۵: ۱۵۶ و وحیدیان کامیار و عمرانی، ۱۳۸۵: ۱۲۷)؛ منظور از آن این است که براساس بافت متن، برای رعایت اقتصاد زبانی و کم‌کوشی می‌توان به حذف واحد یا واحدهایی از جمله پرداخت که در متن حضور دارند، اما در درک و تعبیر اختلالی ایجاد نمی‌کنند. در مثال نخست، مصرع دوم بیت، نهاد چهار فعل در مصراع اول است که برای یک فعل حضور دارد و برای سه فعل دیگر به قرینه حذف شده است: «آن بت شکردهان شیرین گفتار آمد و [آن بت شکردهان شیرین گفتار] بنشست». و... در مثال دوم نیز ساختار جمله، جمله مرکب است و مصراع نخست به تأویل در نقش صفت برای «دیدگان» خواهد بود: «دیدگان روشنی‌خواهنده از خورشید را از بیخ و بن می‌کنم» و اگر قائل به حذف واژه «دیدگان» از مصراع نخست باشیم، باز تنازعی نخواهد بود «اگر [دیدگان] از خورشید روشنی بخواد دیدگان را ز بیخ و بن می‌کنم».

۴) در بحث تنازع، گاهی به روساخت و ژرف‌ساخت جمله‌ها اشاره می‌شود و وقوع تنازع در روساخت یک جمله با نقش‌های دوگانه یک واژه یا گروه در جمله‌های ژرف‌ساخت مرتبط دانسته شده است (انوری و احمدی گیوی، ۱۳۸۸: ۳۱۸). این درحالی است که در تحلیل دستوری، جمله کامل و مستقل حاضر و پیش رو - به‌منزله بزرگ‌ترین واحد زبانی در دستور - ملاک و معیار بررسی است و جمله‌های غایب در ژرف‌ساخت مبنای تحلیل دستوری نیست؛ زیرا اگر در هر تحلیل دستوری به ژرف‌ساخت مراجعه کنیم، در جمله‌های ساده هم تنازع اثبات‌پذیر است؛ مثلاً در جمله «من این نامه را خوانده‌ام»، براساس ژرف‌ساخت می‌توان گفت که «نامه» نقش مسندی (این نامه است) و نقش نهادی (نامه خواندنی است) و نقش مفعولی (من این نامه را خوانده‌ام) دارد و در نتیجه می‌توان به سه نقش برای واژه «نامه» اعتبار بخشید؛ درحالی که در جمله منظور، «نامه» تنها نقش مفعولی دارد.

بررسی آرای پژوهشگران دستور زبان فارسی نشان می‌دهد که مقوله تنازع به‌علت نادیده‌انگاشتن ساختار جمله مرکب، مقوله حذف، وابسته‌پذیری و تأکید بر ژرف‌ساخت و گاهی صورت جمله‌ها رخ داده است. بر این اساس پیشنهاد نگارندگان آن است که برپایه قواعد بنیادی دستور، از جمله تعریف جمله، یک نقش داشتن اسم و گروه اسمی در جمله، اصل کم‌کوشی (حذف یا کاهش) و وابسته‌پذیری، ضرورتی برای طرح مسئله تنازع در دستور زبان فارسی وجود ندارد و شواهد نقش دوسویه یا تنازع در منابع دستور زبان فارسی براساس دیگر قواعد دستوری توصیف‌شدنی و تبیین‌پذیر است.

۶- نتیجه

در روزگار معاصر، داشتن دو نقش و وقوع تنازع در جمله‌های زبان فارسی در برخی از کتاب‌ها و مقالات دستور زبان فارسی مطرح شده است. این مقوله پیشینه بحث‌چندانی ندارد و از جمله دلایل اصلی این موضوع، نخست نوپابودن دستورنویسی در زبان فارسی و دیگر صرف‌محوری بیشتر پژوهش‌ها و کتاب‌های دستوری است.

تنازع در جمله‌های زبان فارسی به پیروی از نحو زبان عربی مطرح شد و به‌مرور دامنه بحث آن گسترش یافت و به نشان‌دادن انواع تنازع در جمله‌های زبان فارسی انجامید. در تحقیقات دستوری زبان فارسی ادعای وقوع تنازع در انواع جمله‌های ساده، هم‌پایه و مرکب مطرح شده است؛ عمدتاً وقوع تنازع در جمله‌های مرکب به‌علت حضور حداقل دو فعل در ساختار جمله محتمل دانسته شده است.

در منابعی که وقوع تنازع در جمله‌های زبان فارسی را محتمل دانسته‌اند، چند عامل زمینه‌ساز این دیدگاه شده است؛ از جمله مراجعه به ژرف‌ساخت جمله، نادیده‌گرفتن وابسته‌سپین از نوع جمله ربطی توضیحی، دو جمله مستقل دانستن جمله مرکب و تکیه به صورت و ساختار صوری جمله باعث شده است که یک واژه یا گروه را در ساختمان جمله دارای دو نقش گاه تکراری و عین هم و گاهی متفاوت از هم بدانند.

قائل شدن به وقوع تنازع در جمله‌های زبان فارسی با مقوله‌های حذف و انواع آن تداخل می‌یابد؛ همچنین تنازع با تأویل جمله مرکب و حل شدن جمله‌واره پیرو (وابسته) به شکل گروه اسمی یا وصفی در نقشی اجباری یا اختیاری در جمله منافات می‌یابد.

وقوع تنازع در جمله‌های زبان فارسی امکان ندارد؛ زیرا هر واژه یا گروهی در ساختمان واحد بزرگ‌تر (جمله) تنها یک نقش ایفا می‌کند. از آنجا که جمله مرکب نیز در دستور زبان فارسی یک جمله مستقل است، تحلیل جداگانه جمله مرکب به‌صورت دو جمله مستقل هسته و وابسته ضرورت و توجیهی ندارد. به نظر می‌رسد باور به تنازع در زبان فارسی به‌نوعی تحمیل قواعد نحوی عربی و اصرار به تطبیق مقوله زبانی دیگر با زبان فارسی است.

پی‌نوشت‌ها

۱. برای آگاهی بیشتر در این زمینه و بررسی شواهد این دیدگاه‌ها در دستورنویسی زبان فارسی، نک. باطنی، محمدرضا، نگاهی تازه به دستور زبان (تهران: آگاه، ۱۳۷۰)، صفحه ۲۷-۷۴.
۲. برای آگاهی بیشتر درباره حذف و تفاوت آن با کاهش و نیز انواع کاربردی آن، نک. صفوی، کورش، نوشته‌های پراکنده (دفتر اول) معنی‌شناسی (تهران: انتشارات علمی، ۱۳۹۱)، صفحه ۴۸۳-۵۲۴.

منابع

۱. ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۰۸). *لسان‌العرب*، بیروت: دار احیاء التراث العربی.
۲. انوری، حسن؛ احمدی گیوی، حسن (۱۳۸۸). *دستور زبان فارسی (۲)*، چاپ پنجم، تهران: مؤسسه فرهنگی فاطمی.
۳. باطنی، محمدرضا (۱۳۷۰). *نگاهی تازه به دستور زبان*، چاپ چهارم، تهران: آگاه.
۴. حافظ، شمس‌الدین محمد (۱۳۸۷). *حافظ، به سعی سایه*، چاپ سیزدهم، تهران: نشر کارنامه.
۵. حسینی، سید علی (۱۳۷۵). *الروضه الندیة فی شرح النهجه المرضیه (شرح سیوطی)*، جلد دوم، چاپ چهارم، قم: دارالعلم.
۶. خیام‌پور، عبدالرسول (۱۳۸۹). *دستور زبان فارسی*، چاپ پانزدهم، تبریز: ستوده.
۷. دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۷۷). *لغتنامه*، جلد ۱۳، زیر نظر محمد معین و سید جعفر شهیدی، چاپ دوم، تهران: مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران.
۸. راسخ‌مهند، محمد (۱۳۹۵). *فرهنگ توصیفی نحو*، چاپ دوم، تهران: علمی.
۹. رسولی، یعقوب (۱۳۷۷). «پژوهشی در دستور زبان فارسی»، *رشد آموزش زبان و ادب فارسی*، سال ۱۳، شماره پیاپی ۴۹، صص ۲۲-۲۳.

۱۰. زهره‌وند، سعید (۱۳۹۷). «تنازع دستوری نقش‌های چندسویه در ساختار جمله‌های فارسی»، رشد آموزش زبان و ادب فارسی، دوره ۳۱، شماره ۳، صص ۳۴-۴۲.
۱۱. شرتونی، رشید (۱۳۸۷). *میادی العربیه*، جلد ۴، چاپ پنجم، قم: دارالعلم.
۱۲. شعاع، جعفر (۱۳۵۰). «تنازع در زبان فارسی»، وحید، دوره ۹، شماره ۴، صص ۵۴۳-۵۵۴.
۱۳. صفوی، کورش (۱۳۹۱). *نوشته‌های پراکنده (دفتر اول) معنی‌شناسی*، تهران: علمی.
۱۴. _____ (۱۳۹۵). *فرهنگ توصیفی مطالعات ادبی*، تهران: علمی.
۱۵. صیادکوه، اکبر؛ دست‌موزه، حسن (۱۳۹۶). «کارکرد جمله‌های مرکب در بوستان سعدی»، *فنون ادبی*، سال ۹، شماره ۲ (پیاپی ۱۹)، صص ۸۳-۱۰۲.
۱۶. طباطبایی، علاءالدین (۱۳۹۵). *فرهنگ توصیفی دستور زبان فارسی*، تهران: فرهنگ معاصر.
۱۷. طیب‌زاده، امید (۱۳۹۱). *دستور زبان فارسی براساس نظریه گروه‌های خودگردان در دستور وابستگی*، تهران: نشر مرکز.
۱۸. قریب، عبدالعظیم و همکاران (۱۳۷۱). *دستور زبان فارسی «پنج استاد»*، به کوشش امیر اشرف‌الکتابی، چاپ دهم، تهران: اشرفی و واژه.
۱۹. معین، محمد (۱۳۷۹). *فرهنگ فارسی*، چاپ پانزدهم، تهران: امیرکبیر.
۲۰. مهیار، محمد (۱۳۷۶). *فرهنگ دستوری*، تهران: میترا.
۲۱. ناتل خانلری، پرویز (۱۳۵۹). *دستور زبان فارسی*، چاپ پنجم، تهران: توس.
۲۲. ناصح، محمدمین (۱۳۸۶). *چکیده پایان‌نامه‌های حوزه زبان و زبان‌شناسی*، تهران: دانشگاه علامه طباطبایی.
۲۳. نجفی، ابوالحسن (۱۳۸۷). *مبانی زبان‌شناسی و کاربرد آن در زبان فارسی*، چاپ دهم، تهران: نیلوفر.
۲۴. وحیدیان کامیار، تقی؛ عمرانی، غلامرضا (۱۳۸۶). *دستور زبان فارسی (۱)*، چاپ دهم، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
۲۵. وفایی، عباسعلی (۱۳۹۱). *دستور تطبیقی فارسی - عربی*، تهران: سخن.
۲۶. همایی، جلال‌الدین (۱۳۲۲). «گفتار در صرف و نحو فارسی»، *نشریه نامه فرهنگستان (قدیم)*، سال اول، شماره ۳، صص ۳۴-۶۱.